

ChyNetti : Chydenius-Instituutin verkkojulkaisuja, ISSN 1457-5345

<http://www.chydenius.fi/julkaisut/chynetti/esittely.html>

Julkaisija Jyväskylän yliopisto, Chydenius-Instituutti. Kokkola.

Nro 12 / Esitelmät

Juhani Aaltola

Osaaminen, oppiminen ja koulutuksen haasteet

Osaamista ja oppimista on tarkasteltava suhteessa koulutuksen ajankohtaisiin haasteisiin. Tarkoitan tässä koulutuksen haasteilla yhteiskunnan toimintakentän eri sektoreilta nousevia työvoima- ja osaamistarpeita. Yhteiskunnan ja työelämän nopeat muutokset tuottavat uusia osaamistarpeita, joita syntyy sekä "vajauksien" että "ylijäämien" kautta. Vajaukset ja ylijäämät voivat tarkoittaa osaavia ihmisiä, materiaaleja ja koneita sekä varsinaisia työn tuotteita.

Perspektiivi keihäänkärjille!

Erityisesti haluan korostaa sitä, että yhteiskuntaa ja sosiaalisen elämän muotoja ja tarpeita tulisi tarkastella *laajasta perspektiivistä*. Menestymisen, osaamisen ja kilpailukyvyn liiallinen korostaminen johtavat usein myös näkökulman kaventumiseen. Tämä näkökulman supistuminen voi näkyä monella tavalla:

- Aletaan satsata yksipuolisesti yhdelle menestysalalle, esimerkiksi IT-alalle. Juuri näinä aikoina näemme, miten tämä yksisilmäinen keskittyminen voi tuoda menestystä ja toisaalta se rakentaa kuplaa, joka puhkeaa tuhoisasti monien syliin. Kuplat pullistuvat sitä suuremmiksi, mitä enemmän on perässä juoksijoita samaan suuntaan.
- Myös keihäänkärjistä ja huippuyksiköistä puhuminen viittaa joissakin yhteyksissä kaventuneeseen tarkastelutapaan. Kaikkien meidän hyödyksi hyvin menestyneet "keihäänkärjet" ovat onneksi usein omilla alueillaan virittäneet optimismia ja luoneet edellytyksiä myös muulle elinkeinotoiminnalle. Toisaalta näkemykset voivat yksisuuntaistua: saatetaan jäädä jopa "haaveilemaan" suuresta menestyksestä ja huippuyksiköistä, kun sen sijaan tulisi tarkastella oman alueen tarpeita ja mahdollisuuksia monipuolisesti sosiaalisen elämän erilaisten intressien ja tarpeiden valossa.

Arvostamme keihäänkärkinä toimivia yrityksiä, jotka kykenevät uudistumaan ja luomaan pitkällä tähtäyksellä työpaikkoja. Osaamista, oppimista ja koulutusta ajatellen menestysalojakin on kuitenkin tarkasteltava kokonaisvaltaisesti yhteiskunnasta nousevien haasteiden valossa.

Sosiaalinen elämä eri muodoissaan ja pyrkimyksissään muodostaa laajan ja moni-ilmeisen kokonaisuuden. Emme voi ylläpitää ja kehittää yhteiskuntaamme tarrautumalla vain joihinkin toimintoihin ja aloihin, jotka näyttävät tarjoavan nopeasti menestystä ja voittoja. On arvioitava myös yhteiskunnan tai jonkin sen alueen kokonaisuutta.

Ihmisestä huolehtiminen?

Keihäänkärkiajattelun ja huippuyksikköajattelun rinnalla kiinnostavia ja niin sanoakseni elintärkeitä kysymyksiä ja haasteita nousee esimerkiksi aivan tuoreista arvioista, jotka kertovat kuntien työvoimakehityksestä lähitulevaisuudessa.

Arvioiden mukaan tämän vuosikymmenen kuluessa kuntien hoitoalan, sosiaalialan ja opetusalan työntekijöistä noin 1/3 poistuu työelämästä. Mistä saamme ja miten koulutamme työntekijät näin suureen tarpeeseen? Myös koulutusta sinänsä olisi

kehitettävä, jotta osaamisen taso suhteessa tuleviin haasteisiin säilyisi hyvänä.

Hoitoala, sosiaali- ja opetusala eivät lyhyellä tähtäyksellä tuota, vaan "nielevät" varoja. Pitkällä tähtäyksellä ne kuitenkin tuottavat yhteiskunnalle korvaamatonta inhimillistä pääomaa, jota ilman emme voi pitää yllä toimivaa yhteiskuntaa. Myös - ja ennen kaikkea - keihäänkärjet ja yleensä menestyvät yritykset tarvitsevat menestyäkseen toimivan yhteiskunnan ja siihen kytkeytyen riittävän monipuolisen kulttuuriympäristön. Juuri näiden perusteiden ylläpitämiseksi hoito-, sosiaali- ja opetusala eri tavoin tekee työtä. Tämän kokonaisuuden keskeisinä tekijöinä on luonnollisesti huomioitava myös kulttuurin ja taiteen erilaiset toiminta- ja vaikutusmuodot. Esimerkiksi taide rakentaa ja vapauttaa ihmistä ja inhimillisyyttä monella tavalla.

Olen edellä korostanut, että osaamisen ja oppimisen merkitystä arvioitaessa ja osaamisen kulttuuria uudistettaessa on tärkeitä ottaa huomioon yhteiskunnan moninaiset tarpeet ja tarvekentät. Osaamisen ja oppimisen edistäminen vaatii kokoavaa perspektiiviä yhteiskunnan toimintaan ja siihen sisältyviin arvovalintoihin ja jännitteisiin. Osaaminen merkitsee eri asioita eri yhteyksissä riippuen siitä, mitä valmistamme, mitä suoritamme, mitä yritämme ymmärtää, mitä ongelmia pyrimme ratkaisemaan. Näiden ulottuvuuksien mukaan myös koulutusta on suunniteltava ja toteutettava.

Välineet, tehokkuus ja kriittinen keskustelu

Viittaan seuraavaksi kuuluisan saksalaisen filosofin ja kulttuurikriitikon Jürgen Habermasin tekemään inhimillisen toiminnan luokitteluun. Habermas erottaa toiminnassa kaksi toisistaan syvällisesti poikkeavaa muotoa. Nämä ovat:

1. Strateginen toiminta ja
2. Kommunikatiivinen toiminta.

Strategisessa toiminnassa tavoitellaan ennen muuta *tehokkuutta, tulosta ja*

toimintamuotojen *nopeaa uudistamiskykyä*. Keskeisenä tavoitteena on kilpailussa pärjääminen. Strategisessa toiminnassa toiminnan tavoitteiden pohdinta jää usein taka-alalle. Tavoitteet voidaan nähdä itsestään selvyyksinä, kuten esimerkiksi tuotannon ja markkinoinnin tehostaminen. Tavoitteet sanelee tavallisesti markkinoiden yleiset mekanismit ja välittömät vaatimukset.

Strategisessa toiminnassa etsitään lähinnä tehokkaita *välineitä* tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhteiskuntakriittisessä keskustelussa puhutaankin *välineellisestä järjestä*, koska ajattelua ja päättelyä rajoittaa keinoihin ja menetelmiin - ei tavoitteisiin ja laajempiin arvokysymyksiin - keskittyminen.

Kommunikatiivisessa toiminnassa keskeistä on *kriittiseen keskusteluun* pyrkiminen. Välineiden sijaan keskustelun kohteena on erityisesti toiminnan tavoitteiden arviointi. Keskustelu nähdään siis dialogina ja asioihin vaikuttavana toimintana, jonka avulla voidaan puuttua itse toimintatapoihin ja tavoitteiden asettamiseen. Kommunikatiivisessa toiminnassa etsitään näin ollen *ymmärrystä ja näkemystä* suhteessa ihmisiin, arvoihin ja yhteiskuntaan. Tällainen ymmärryksen ja näkemysten etsiminen on mielestäni tärkeää muunmuassa osaamista ja koulutustoimintaa arvioitaessa.

Edellä olen omasta puolestani etsinyt näkemystä, kun keihäänkärki- ja huippuyksikköajattelun laajentamiseksi olen tuonut esiin yhteiskunnan keskeisiä perusrakenteita koskevan perspektiivin. Menestyminen kapeilla erityisaloilla ei ole pitkällä tähtäimellä mahdollista, jos emme pidä huolta opetuksesta, kasvatuksesta, koulutuksesta ja sanokaamme ihmisen hoidosta laajoina yhteiskunnan perustehtävinä. Nyt juuri elämme aikaa, jolloin tehokkuusajattelua täytyy arvioida laajempien näkökulmien valossa. Osaamiseen tähtäävän koulutuksen lisäksi on huolehdittava myös inhimillisen pääoman rakentamisesta. Osaamisen luomiseen tarvitaan nimenomaan lähtökohdiltaan hyvin hoidettua ja kasvatettua inhimillistä pääomaa, jota voidaan "investoida" erilaisiin tehtäviin.

Tietoa ja osaamista syntyy oppimisen kautta erilaisissa harjoituksissa, tehtävissä ja varsinaisessa työssä, mikä on tärkeä oppimisen ympäristö ja -lähde. Tässäkin

näemme, että yhteiskunnan ja työelämän rakenteet muodostavat perustavat oppimisympäristöt, joita koulu- ja koulutuslaitos pyrkivät simuloimaan, toistamaan, esittelemään ja tiivistämään oppimisen tehostamiseksi. Oppimisen myötä syntyy osaamista. Ja osaaminen puolestaan vahvistaa tai innovatiivisesti muuttaa työelämän rakenteita ja perinteitä, jotka sitten jälleen muodostavat oppimisympäristöjen lähtökohdan. Näin osaaminen ja oppiminen ovat sisäisessä suhteessa toisiinsa. Ei vain oppipoika, vaan myös mestariluokan osaaja voi oppia työssään jotakin uutta. Luovuus ja innovatiivisuus voivat tulla esiin niin aloittelijan, oppipojan kuin mestarinkin toiminnassa.

Tietyissä mielessä *kaikki ovat noviiseja* oppimisen ja osaamisen erilaisilla poluilla. Oivalluksille, uusille näkemyksille ja keksinnöille on aina tilaa! Tämän kasvutilan säilyttämiseksi koulutuksen haasteita on tarkasteltava riittävän kattavien kulttuuristen näkökulmien valossa. Näihin voimme luontevasti kytkeä myös *kannustamisen ja mielekkyyden kokemisen*. Elämän ja työn mielekkyys ja arvo eivät ole kiinni vain IT-alan oivalluksista, uusista kännykkämalleista tai biotekniikan innovaatioista ja niiden soveltamisesta. Yhteiskunnan ja inhimillisen pääoman rakentaminen lepää pääosin vallan toisenlaisissa aktiviteeteissa ja osaamisen muodoissa.

Osaaminen ja inhimillinen pääoma

Oppimisen tuloksena syntyy osaamista, mikä edelleen luo pohjaa luovuuteen ja uuden oppimiseen. Osaamisesta puhuttaessa on erotettava ainakin seuraavat osaamisen muodot:

1. osata, osata *valmistaa* jotakin
 - o toiminnan tuloksena on tuotteita, vaikkapa kenkiä
2. osata, *taida* jotakin
 - o kyky suorittaa erilaisia tehtäviä, kuten autolla ajaminen ja asianajajana toimiminen
3. osata, *ymmärtää*

- o kyky harkita ja toimia viisaasti uusissa tilanteissa, kuten uuden asuntoalueen suunnittelu tai jonkin katastrofitilanteen selvittely

Koulutuksessa emme saisi ajatella pelkästään ns. "täsmäkoulutusta" tai "täsmäosaamista", mitkä käsitteet viittaavat akuuttien ja rajattujen koulutustarpeiden tyydyttämiseen. Kyse on tavallisesti osaamisesta valmistamisen merkityksessä ja määrättyjen työsuoritusten hiomisesta ja tehostamisesta, vaikkapa uusien koneiden käytön harjoittelussa. Tämän lisäksi osaamista tarvitaan myös muissa merkityksissä.

Yhteiskunta ja työelämä tarvitsevat osaamisen - valmistamisen ja taitamisen - perustaksi ennen kaikkea inhimillistä pääomaa, johon olen edellä viitannut. Tämä osoittaa koulun ja koulutuksen perustehtävään, jota ei saisi jättää kesannolle, vaikka työelämän ja kilpailun välittömät tarpeet huutavat enemmän täsmäosaamisen tehostamisen perään. Koulun ja koulutuksen tulee luoda myös perustaa, eli rakentaa *kulttuurista* ja *sosiaalista* pääomaa, jonka varassa ihmiset voivat oppia, kasvaa ja uudistua myös työelämän ja monien velvollisuuksien arjessa. Ihminen tarvitsee kulttuurista ja sosiaalista pääomaa voidakseen vastuullisesti ja johdonmukaisesti rakentaa omaa elämäänsä ja tukea myös toisia.

Kulttuurinen pääoma tarkoittaa tietoa ja omaan yhteiskuntaan perehtymistä. Se merkitsee myös perustavaa sopeutumista sosiaaliseen elämään ja sen toiminnan ja arvojen pohdintaa. Sosiaalinen pääoma kytkeytyy läheisesti edelliseen. Sosiaalinen pääoma tarkoittaa mahdollisuuksia, joiden varassa yksilö voi liikkua sosiaalisessa kentässä, luoda siinä uusia yhteyksiä ja yhteistyömuotoja. Ihminen voi vahvistua toisten avulla ja toisten kanssa. Tämä merkitsee myös eettistä sitoutumista, vastuun kantamista ja omien näkemysten avartumista.

Ilman kulttuurista ja sosiaalista pääomaa emme voi kuvitella inhimillisyyttä ja inhimillistä voimavaraa, jonka pohjalta myös työelämä osaamistarpeineen voi uudistua ja kehittyä. Osaamisen kehittämisessä on edettävä yhteiskunnan perusteiden kautta. Terveitä, vastuullisia ja työstä sekä yhteiskunnan kehittämisestä innostuneita ihmisiä ei synny itsestään. Ihmisen kasvattaminen ja

kasvu luo perustan erilaiselle osaamiselle, jota yritämme edistää.

Lähdeviite: Aaltola, Juhani (2002) Osaaminen, oppiminen ja koulutuksen haasteet. Kokkola : Jyväskylän yliopisto, Chydenius-Instituutti. ChyNetti nro 12. Saatavissa: <http://www.chydenius.fi/julkaisut/chynetti/artikkelit/chynetti12.html>.

 Päivitetty 19.06.2002

